

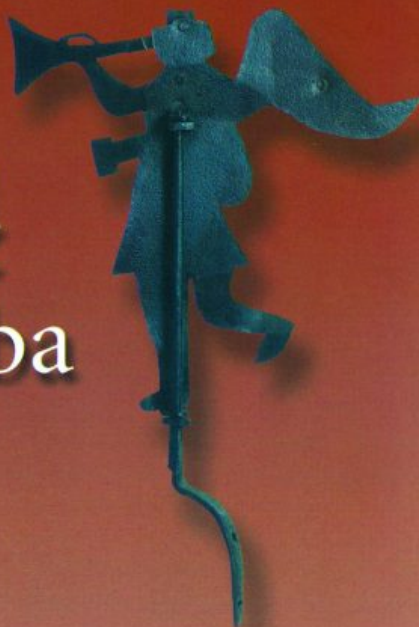
Nesenstančios lietuviškos istorijos - apie kalbą ir žmones

Net keli pastaraisiais metais Lietuvių kalbos draugijos (LKD) sumanyti renginiai tampa tradicija. Tai metų pradžioje vykstantys LKD skaitymai, gegužės 7-ąją rengiama virtuali viktorina, kasmet organizuojami Žurnalisto – kalbos bičiulio – rinkimai, su Lietuvių kalbos institutu ir portalu „Alfa.lt“ tęsiami Metų žodžio ir Metų posakio rinkimai. Vienas iš tokių prigyjančių renginių – kūrybinių darbų konkursas **„Lietuviškos istorijos: pasakojimai apie kalbą“**, organizuojamas su „Lituanistų sambūriu“ bei Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu. 2022 m. šis konkursas surengtas jau antrą kartą.

Tai ne pirmas kūrybinių darbų konkursas, kurį rengti ėmėsi LKD. 2004 m., minint spaudos lietuviškais rašmenimis atgavimo 100-metį, tuometinės LKD valdybos sekretorės Marytės Slušinskaitės iniciatyva buvo kreiptasi į užsienio lietuvių bendruomenes. Kviesta dalyvauti rašinių konkurse „Tėvų ir senelių gimtoji kalba ir aš“. Atraminė konkurso rengėjų mintis buvo 1949 m. Lietuvių chartoje suformuluoti teiginiai apie lietuvių kalbą: „Kalba yra stipriausias tautinės bendruomenės ryšys. Lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė.“

Tėvų ir senelių gimtoji kalba ir aš

GIMTOJI KALBA

Atsiųsti rašiniai su nuotraukomis 2004 m. pabaigoje buvo išleisti atskira knygele. Rinkinys buvo pristatytas 2005 m. Vilniaus knygų mugėje. Į renginį buvo atvykę keletas rašinių autorių, o tekstų ištraukos atgijo skaitovų – Vilniaus Lietuvių namų mokinių – lūpose. Klausantis ištraukų neapleido keistas jausmas – nepažįstami jaunuoliai skaito pasakojimus apie nepažįstamų žmonių gyvenimą, bet viskas nežinia kodėl jaudina, atrodo sava. Gal todėl, kad tie pasakojimų gabalėliai, per kalbos istorijas atskleidžiantys šeimų ir giminių istorijas, tarsi sugrąžino

klausytojus prie to, kas svarbiausia jiems patiems – gimtinės, namų, artimų žmonių.

Panašus jausmas apima ir skaitant jau kito, 2021 m. pradėto konkurso dalyvių darbus. „Lietuviškos istorijos: pasakojimai apie kalbą“ – nelengvai atsiradęs pavadinimas. 2021 m. pradžioje karantininiuose nuotoliniuose pasitarimuose ir susirašinėjimuose su LKD ir „Lituanistų sambūrio“ atstovais pavadinimų buvo siūlyta visokių. Pamažu atkrito graudieji, pompastiškieji, garsių žmonių citatomis apkaisti. Liko paprastas pavadinimas, kviečiantis nesislepiant už svetimų žodžių pasakoti apie save ir savo kalbą. Pasakoti, nes žodžiai patys prašosi užrašomi. Kaip 2021 m. konkurso prizininkės **Jūratės Mlečkienės** rašinyje:

„Iki šiol nesuprantu, kaip atsirado toks dilgus noras rašyti: ar staiga šovė į galvą, o gal ilgai slapstėsi kažkuriame širdies kamputyje? Taip ir nesupratau, kada jis gimė. Noras vis brendo ir noko kaip slaptas uždraustas vaisius. Ir kol jis nepernoko ir nesupuvo, manau, pats laikas nuskinti. Todėl dalyvauju kūrybiniame konkurse „Lietuviškos istorijos: pasakojimai apie kalbą“.“

Jūratės pasakojimas paskelbtas portale „Meno bangos“ (<https://www.menobangos.lt/jurate-mleckiene-kaip-perbristi-laiko-upe/>).

Žvelgiant į dvejų metų konkurso darbus matyti, kad suaugusieji labiau linkę pasakoti apie savo patirtį, mąstyti apie visuomenės santykį su kalba, ieškoti tarptautinių kontekstų. Kalba, ypač tiems, kurie gyvena svetur, kitakalbėje aplinkoje, tampa asmenybės vidinės jėgas sutelkiančiu ir kūrybinį pradą žadinančiu veiksnio. Tai atskleidžia praėjusių metų prizininkės **Sandros Petraškaitės-Pabst** pasakojimas, išsiskiriantis filologiniu įžvalgumu ir jautriomis asmeninės patirties detalėmis (tekstas portale „Meno bangos“: <https://www.menobangos.lt/sandra-petraskaite-pabst-mintys-apie-rysi-su-lietuviu-kalba-asmenine-patirtis/>).

Mokinius traukia kurti, fantazuoti. Bet ir jie jau turi savo patirties. Štai praėjusių metų prizininkas Vilniaus Šolomo Aleichemo gimnazijos mokinys **Arnas Jodelis** (mokytoja Elena Baniulienė) pasakojo, kad kitaip pažvelgti į lietuvių kalbą jį skatina kelionės su tėvais:

„Kartą, kai darėjau į darželį, su tėvais keliavau po Aziją. Mes nuplaukėme į Koh Kudo salą (tai viena Tailando sala). Tenai aš sutikau Niją, vietinę mergaitę. Mes nesupratome vienas kito kalbos, bet bandėme susikalbėti – rėkavome, rodėme

gestus, juokėmės. Tada aš nusprendžiau išmokyti Niją keleto lietuviškų žodžių. Erzindami mano mamą mes bėgiojome po kiemą ir aš Niją išmokiau lietuviškai pasakyti: „Mama, ateik.“ Ir dar ją išmokiau ištarti: „Su gimimo diena.“ Gal Nija prisimena šituos posakius iki dabar...”

Visą Arno rašinį galima rasti „Švietimo naujienų“ portale (<https://www.svietimonaujienos.lt/kaip-as-atrandu-lietuviu-kalba-visur-ir-visada/>).

Arnetą Gudalevič

O šių metų prizininkei **Arnetai Gudalevič** iš Trakų r. Senujų Trakų Andžejaus Stelmachovskio pagrindinės mokyklos (mokytoja Daiva Daukševičienė) susidraugauti su negimtaja lietuvių kalba padėjo mokytoja, gebanti atskleisti

mokiniams kalbų panašumus:

„Aš ilgokai negalėjau *perkąsti* šios, mano vaikiškomis akimis žiūrint, sunkios kalbos, nė trupučio nepanašios į mano gimtąją lenkų kalbą. Visi mano šeimos nariai buvo sunerimę ir, kas kaip galėjo ar mokėjo, tiesė man pagalbos ranką, į kurią aš kabinausi. Deja, jų pirminės pastangos *nuėjo šuniui ant uodegos*. Aš girdėdavau, kaip vakarais sunerimęs tėtis ir mama man suprantama kalba šnabždėdavosi vis kartodami: „Ką reikės daryti? Kokia gėda, kad negalime padėti savo vaikui...“

Bet jie nenuleido rankų. Mano tėvai nutarė, kad reikia apsiginkluoti kantrybe ir laukti – gal *atsiriš man liežuvis*. Iš tiesų taip ir nutiko. Beje, tuo metu jau buvau pradėjusi jausti ir savotišką nemeilę šiai *sunkiai įkandamai* kalbai. Pykau ant kitų vaikų, kad jie daro pažangą, o aš trypčioju vienoje vietoje. Buvau penkiametė ir dar užsispyrusi lyg kokia ožka. Iš tiesų aš, maža mergaitė, nežinojau ir negalėjau sugalvoti jokio būdo, kuris leistų man prašnekti lietuviškai. Bet... likimas buvo labai palankus – jis man į pagalbą atsiuntė labai kantrią ir puikią lietuvių kalbos ir literatūros mokytoją Renatą. „Juk čia, Arneta, nėra nieko sudėtingo“, – buvo pirmieji mokytojos žodžiai, ištarti lenkiškai. „**Mama** ir **mama**, *tété* ir *tata*, *brolis* ir *brat*, *sesuo* ir *siostra*. Argi nėra panašumų?“ – paklausė mokytoja. Aš pritardama linktelėjau galvą. Net akyse prašviesėjo ir lyg *akmuo nuo krūtinės nuriedėjo*.“

Ligita Sinušienė

Kalbų panašumų paieškos padeda ir šių metų laureatei palangiškei lituanistei **Ligitai Sinušienei** mokyti lietuvių kalbos karo pabėgėlių ukrainiečių vaikus:

„Šį kartą Tave atrandu nuo karo pabėgusių Ukrainos vaikų akimis ir ausimis, prieš mėnesį pradėjusi juos pažindinti su Tavimi. Vėl naujai Tave išsimyliu, lygindama Tave su Tavo sese ukrainiete. Žinau, žinau, kaip nemalonu būti gretinamai su kuo nors kitu! Atleisk dėl to, bet ir prašau pakantumo – tai būdas Tave lengviau prisijaukinti šiems paaugliams Tavo skambesio pripildytoje mūsų žemėje. Tu jau ir

taip juos išgąsdinai savo nevaržoma laisve groti žodžių galūnėmis! Juos net raminu ir drąsinu kalbėti pagrindinėmis Tavo formomis, bet daugelis jų labai smalsūs – nori žinoti: o kaip Tu įpratusi? Kai paatvirauju – tik išpučia akis.

Todėl ir pradėjau nuo to, kas bendra tarp Tavęs ir Tavo dabar šitaip žeminamos sesės (tų pačių, kurie ir Tave ištikus dešimtmečius buvo užspaudę). Tad žinai, koki pirmąjį Tavo žodį mano pamokoje išmoko Ukrainos vaikai (*ačiū* ir *labas* atėjo jau mokėdami)? *Ji*. Nes Tavo sesės abėcėlėje yra raidė, panaši į Tavo *i*, bet su dviem taškeliais, kuri taip ir vadinasi – *ji*. Labai greitai išmoko ir žodį *jūra*. Oi buvo juoko, kai mokantis veiksmažodį *patinka* Aleksandra pasakė: „Man patinka jūra“. Ją išgirdęs vienas jaunuolis net atsisuko į bendraklasę. Mat vėliau pradėjęs lankyti Tavo pamokas dar nežinojo šio žodžio reikšmės Tavaip. Pamatę jo nuostabos pilnas akis kiti pratrūko juoku, paaiškinę, kad *jūra* lietuviškai – anaip tol ne berniuko vardas Jura. [...]

Nei tūkstančiai perskaitytų knygų, nei studijos universitete, nei šimtai straipsnių apie Tavo ypatingumą man neatskleidė to, ką kasdien vis parodo šie Ukrainos vaikai: Tavo skambesį, Tavo garsų skambėjimo ir kirčių reikšmę, Tavo mėgstamiausias frazes. [...]

Šiems vaikams – nuo keturiolikos iki septyniolikos, Tau – apie porą tūkstančių. Ir vis tiek, nepaisant tokio didelio amžiaus skirtumo, Tu padedi mums artėti vieniems prie kitų, pažindintis, juoktis, kad ir kaip būtų sunku lietuviškų linksnių pasaulyje ir karo fronte...”

Vidas Dusevičius

Kitas šių metų laureatas – vilnietis filosofijos ir tikybos mokytojas **Vidas Dusevičius** – įdomių dalykų atrado lygindamas **pelės įvaizdį kinų ir lietuvių kalbų frazeologizmuose**:

„Lietuvių mitologijoje pelė dažniausiai suvokiama kaip nešvarus gyvis, kuriam būdingas neįtikėtinas vislumas ir rajumas. Stiprūs pelės dantys gąsdino ir kartu kėlė pagarbą. Pelių pragrauzti drabužiai laikyti suterštais ir manyta, kad tai būsimos nelaimės ar net mirties ženklas. Kita vertus, suvalgyti tai, ką prakando pelė, – stiprinti dantis.

Pelė sieta su velniu, mat dažnai jis siunčia pelę specialių užduočių atlikti. Neišsiskirianti pilka spalva ir „nematomumas“ leido pelę lyginti su mirusiojo siela.

Drausta be aiškos priežasties mušti peles. Jų prašyta nesuryti viso derliaus, siekta šių graužikių palankumo paliekant paskutinius pėdus nukirstame javų lauke. Užkalbėjimais, kuriuose minima pelė, melsta stiprių dantų, taip pat tikėtasi padidinti vyrišką galią, moterys prašiusios sveiko kūdikio ir gausaus bandos prieauglio. Vis dėlto pelė lietuviui rodėsi ūkiui nuostolingas gyvūnas.

Kitaip nei lietuvių, kinų mitologijoje pelė yra viena iš labiausiai gerbiamų kinų mėnulio kalendoriaus gyventojų. [...] pelė atveria naują dvylika metų trunkantį kinų kalendoriaus ciklą. Vadinasi, ji pasižymi teigiamais bruožais, įkūnija išmintį, dėmesingumą ir gebėjimą racionaliai elgtis su pinigais.“

Vido Dusevičiaus atlikta lyginamoji lietuvių ir kinų kalbų frazeologinių junginių analizė atskleidė, kad yra dalykų, kuriuos šių tolimų kalbų ir kultūrų atstovai apibūdina panašiai. Pavyzdžiui, kinų frazeologizmu, pažodžiui reiškiančiu „snapas kaip žvirblis, bet dantys – žiurkės“, apibūdinamas įžūlus, landus, šiurkščios širdies valdininkas. Lietuvių kalboje apie žmogų, besinaudojantį suteikta valdžia, sakoma „išsipūtė kaip pelė ant kruopų“. Rašinio autorius, apžvelgęs frazeologijoje atsispindintį pūtimosi spektrą, pabrėžia, kad abiejose kalbose dažniausiai nuo savosios didybės ir galios pučiamasi priešais kokį nors didesnį objektą. Jau vien šis pavyzdys skatina mąstyti apie lietuvių ir kinų ištarmių paralelizmą, o plačiau žvelgiant – apskritai apie žmonijos mąstymo universalijas.

Savita konkurso darbų autorių patirtis – gyvenimas tarmės aplinkoje. Vieni tos tarmės aplinkos yra jau netekę ir sugrįžta į ją tik prisiminimuose, kiti tarmės vandenyse tebenardo kasdien. Tarp konkurso prizininkų – dzūkų pasakojimų autorės **Irena Barysaitė-Verseckienė** iš Druskininkų (2021, jos rašinys portale „Menobangos“: <https://www.menobangos.lt/irena-barysaite-verseckiene-nepamirsk-kad-lietuvys-esi/>), Scholastika Kavaliauskienė iš Alytaus (2022).

Paprastas, o sykiu svarbus šių metų prizininkės **Scholastikos Kavaliauskienės** linkėjimas:

„Taigi va tep va buvo, ir kap gražu, kad yr žemaiciai, aukštaiciai, dzūkai – ale jieį visi lietuviai... Duok, Dzievuli, kad visadu lietuvys savo kalbų ir savo šnektų šėnavotų“ [t. y. gerbtų – R. U.].

Konkurso organizatoriai džiaugiasi, turėdami profesionalią talkininę, „Pietinių pietų aukštaičių žodyno“ bendraautore dr. Viliją Ragaišienę, kuri padeda šiuos

tekstus parengti spaudai su reikiamais komentaramis, tarmės žodžių reikšmių ir formų paaiškinimais.

Tarmių pasaulis nesvetimas ir mokiniams. Įdomu, kad jaunimas pastebi ne tik tradicinius tarmių skirtumus, bet ir savo kartos kalbėsenos ypatumus. Šių metų mokinių grupės laureatė **Augustė Anisimova** iš Alytaus šv. Benedikto gimnazijos (mokytoja Rita Černiauskienė) rašo:

„Iš žmogaus kalbos gali atspėti, iš kurio regiono jis kilęs. Net ne iš kalbos, o iš žodžių trumpinių! Moksleiviai mėgsta trumpinti mokomųjų dalykų pavadinimus ir dažniau vartoja būtent trumpinius, o ne ilgus įvardijimus: *einu į matematiką, dabar bus lietuvių kalbos pamoka*. Sakoma daug paprasčiau: *einu į matę, dabar bus licių pamoka*.

Skamba gal ir negražiai. Įdomu, kaip šie trumpiniai atsirado? Net nepastebėjau... Bet nustebau, kai vienos jaunimo organizacijos socialinių tinklų grupėje buvo paskelbtas balsavimas, kas kokius trumpinius vartoja. Balsavimas buvo orientuotas į matematikos pamokos pavadinimo trumpinimą. Pasirinkimai: *matkė, matieka, matė*. Nustebino, kad visų dzūkų pasirinkimas buvo *matė*. Beliko iškelti hipotezę, kad Dzūkijos sostinė yra atskira respublika.“

Sofia Zanovello

Mokiniai stebi kalbą ir mąsto apie jos ateitį. Mąsto savaip – kūrybingai ir drąsiai. Šių metų prizininkė **Sofia Zanovello** iš Vilniaus Petro Vileišio progimnazijos (mokytoja Ugnė Zaveckaitė), pasakodama apie mitinių būtybių Laimos ir Giltinės ginčą dėl Lietuvos ir lietuvių kalbos, atsakomybę dėl šio ginčo baigties patiki paprastam žmogui. „Jei šis mirtingasis galės pateikti bent vieną priežastį, kodėl ta Lietuva ir jos kalba yra tokia brangi ir svarbi, tai Lietuva galės ir toliau augti, bet jei ne – ateis laikas mano žaidimui“, – sako Giltinė. Tas paprastas mirtingasis – šios istorijos pasakotoja. Nuo to, kaip ji elgsis ir kokių argumentų stversis, priklausys Lietuvos ir lietuvių kalbos ateitis:

„Staiga prie tavęs atsiranda kėdė ir rašomasis stalas. Į tavę šviečia ryški šviesa.

Deivės laukia tavo argumento, bet tu nesugebi nieko sugalvoti. Labai jaudiniesi, todėl pradedi galvoti apie vaikystės prisiminimus. Tai padeda nurimti. Prieš akis išnyra senas nuotraukų albumas – jame prisiminimai. Atverti pirmą puslapį. Ką ten matai? Gal savo seną mokyklą? Gal ten seni draugai?

Atverti antrą puslapį. Ten matai savo linksmiausią gimtadienį. Kas ten su tavimi valgė tortą? Kokių dovanų gavai? Kodėl būtent šis gimtadienis svarbus?

Kitame puslapyje matai visą savo šeimą. Kada čia fotografuota? Ką jūs veikėte tą dieną?

Galiausiai supranti, kodėl Lietuva yra tokia svarbi ir ypatinga.

Tai vieta, kur radai meilę, draugus, kur išmokai vaikščioti, kur išmokai skaityti. Tai vieta, kupina vilties, meilės ir istorijos. Lietuva nėra tik vieta. Tai ir gerumo dvasia visų mūsų širdyse.

Kažką dar prisimeni – kažką tokio svarbaus, ką žinai tiksliai tu. Prie tavęs atsiranda dėžė. Atidary ją. Dėžėje yra trys objektai. Objektai, kurie gražina mieliausius prisiminimus. Kokios spalvos? Koks dydis? Koks svoris? Koks kvapas?

Visi turi po savo dėžę, bet tik tu žinai, kas joje paslėpta. Aš puikiai žinau, kas manojoje. Senoji tėčio plunksna... Kodėl? Todėl, kad ją rašiau pirmuosius lietuviškus žodžius. Dar atmenu, kaip mokiausi elegantiškai išraityti B raidę. Kiek eilėraščių išmokau ir naujų žodžių. Kiek joje spalvų... lyg viso pasaulio gėlių spalvas sudėtum.“

Išgelbsti tai, kas paprasta, sava ir tikra. Pasakotojos prisiminimai, atskleista asmeninė patirtis paskatina besikivirčijančias mitines būtybes prisiminti savo patirtį ir susitaikyti. Ginčas baigiasi, mitinių būtybių noras žaisti Lietuvos likimu išblėsta.

Augustė Anisimova su mokytoja Rita Černiauskiene

Palankaus skrydžio Lietuvai ir lietuvių kalbai linki **Augustė Anisimova** rašinyje „**Laba diena, su Jumis pilotas lietuvių kalba**“. **Lietuvių kalba** autorei - tarsi **popierinis lėktuvėlis**. Skrydis juo - tik iš pirmo žvilgsnio lengvas ir nerūpestingas. Jis gali nenusisekti, jei pamirši, kad ir pats esi atsakingas už šį skrydį ir už tave skraidinantį lėktuvėlį:

„Svarbu, kad skrydyje tilptume visi. Dar svarbiau priimti ir gerbti kiekvieną su savo savitumais - savais akcentais, sava žodyno gausa, sava raiška. Tik taip lėktuvas gali skrajoti ilgiau. Žinoma, lėktuve dažniausiai skrenda įvairių tautybių žmonės. Šiame lėktuve jie taip pat ne išimtis. Girdi pasakišką prancūzų kalbą, lyg antrąją tapusią anglų, tą nenuoramą, vieną kitą šiurkštesnį žodį turinčią rusų

kalbą. Bet reikia nepamiršti, neišduoti to, kas mus skraidina. Jei pamiršti – skrydis gali būti nemalonus. Atitrūksi nuo šaknų – tolimesnis skrydis kiek komplikuosis. Nesupranti, kas vyksta. Pasaulis keičiasi. Pradedi mąstyti ne kaip lietuvius. Mąstai kitaip. O tai tik kalba. Tik... Net?! Tik... Net? Tik... Net...”

Svarbus ir viltingas yra šis jaunųjų autorių atsakomybės jausmas, įdomūs ir originalūs jų pasirinkti pasakojimo kūrimo būdai.

Konkursui jau dveji metai. Į dalyvių darbus galima žvelgti įvairiais aspektais: ieškoti paralelių tarp jaunimo ir vyresniųjų dalyvių darbų, iškelti originalius kalbos pavyzdžius ir savotiškos „liaudies kalbotyros“ apraiškas, atpažinti raiškos štampos ir aiškintis, iš kur jų atsiranda. Jei konkursas gyvuos ir ateityje, gal galima atsargiai pasvarstyti ir apie dalyvių darbų knygelę ar internetinį rinkinį.

2022 m. konkurso baigiamąjį renginį dalyviai Lietuvių literatūros ir tautosakos institute

Lietuvių kalbos draugija džiaugiasi bendradarbiavimu su „Lituanistų sambūriu“ ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos parama, dalyvių darbų sklaida „Gimtojoje kalboje“ ir portaluose „Švietimo naujienos“ bei „Meno bangos“. Tikėkimės, kad konkursas kaip tas Augustės

lėktuvėlis skris tolyn, o jo sparnai tvirtės.

Rita Urnėžiūtė

Lietuvių kalbos draugijos valdybos sekretorė

Nuotraukos Aurelijos Baniulaitienės.

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“. Straipsnį rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Jei norėtumėte publikuoti visą straipsnį ar jo dalį, prašom nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.